

WITOLD MAŃCZAK
(12 VIII 1924–12 I 2016)

Zmarły na początku bieżącego roku Profesor Witold Mańczak był jedną z najwybitniejszych i najciekawszych osobowości językoznawstwa polskiego naszych czasów. Choć kojarzono Go głównie z romanistyką, co zresztą sugerowało Jego wykształcenie oraz wieloletnie zatrudnienie w Instytucie Filologii Romańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego, zajmował się też m.in. językami słowiańskimi i germańskimi oraz problemami językoznawstwa ogólnego. Był uznanym specjalistą na skalę międzynarodową, a rozpoznawalność i renomę wypracował nieprzerwaną, rzetelną działalnością naukową, udokumentowaną niemal tysiącem publikacji wydanych w Polsce i za granicą.

Profesor Mańczak wsławił się m.in. regularnie powtarzanym apelem do lingwistów o jasne ustalenie kryteriów prawdy w językoznawstwie, by uniknąć błędów metodologicznych i wyciągania pochopnych wniosków na podstawie niewłaściwego rozumowania. Uważał, że zbyt dużym zaufaniem darzone są a priori teorie sformułowane przez autorytety, niepoddane nawet naukowej weryfikacji. Był zwolennikiem stosowania w badaniach językoznawczych narzędzi obiektywnych, używanych w naukach ścisłych: statystyki oraz rachunku prawdopodobieństwa (por. Mańczak, 1983, 1992b).

„Żelazny punkt” dorobku Profesora Mańczaka stanowi teoria znaczącego wpływu frekwencji użycia wyrazów na ich nieregularny rozwój fonetyczny, w myśl której wyrazy często używane podlegają nieregularnym redukcjom — to

przede wszystkim z nią wiązano Jego nazwisko w polskim środowisku językoznawczym. Niemniej wysunął też wiele innych hipotez, nierzadko polemizując z poglądami, które uważał za niesłuszne (jeśli nie potrafił znaleźć ich naukowego uzasadnienia), a które uchodziły wśród lingwistów za dogmaty z uwagi na pozycję ich autorów. Starał się opierać swoje tezy na danych liczbowych, sprawdzalnych empirycznie. W swoich pracach krytykował m.in.:

- zasadę Mattea Bartolego, w myśl której peryferie danego obszaru językowego miałyby być bardziej archaiczne niż regiony bliższe jego centrum;
- pojęcie „pustych pól” Antoine’a Meilleta, wedle którego systemy fonologiczne języków dążą do równowagi i symetrii;
- teorię laryngalnych, zapoczątkowaną przez Ferdinanda de Saussure’a i cieszącą się uznaniem w językoznawstwie indoeuropejskim;
- podział wyrazów na akcentowane i pozbawione akcentu (klityki);
- dotychczas proponowane usytuowanie geograficzne praojczyzn Indoeuropejczyków, Słowian i Gotów;
- teorię, jakoby języki romańskie pochodziły od łaciny ludowej rozumianej jako siostrzany język łaciny klasycznej.

Polemika prof. Mańczaka z powyższymi koncepcjami opisana jest pokrótce w artykule przeglądowym poświęconym Jego dorobkowi (Dębowski, 2014, s. 195–197; zob. także LRLI, s. 8–10).

Jednym z obszarów badawczych, które prof. Mańczak darzył zainteresowaniem, była onomastyka. W pracach poświęconych tej dziedzinie językoznawstwa, publikowanych w różnych językach zarówno w Polsce, jak i za granicą, poruszał rozmaite zagadnienia. Rozpatrywał problemy szczegółowe, takie jak historia, etymologia i semantyka nazw — głównie miejscowych (np.: Mańczak, 1965, 1967a, 1975a, b, 1998a, 2007a, 2010), ale także osobowych (1986a, 1998b, 2007b). Zajmowała go też fleksja nazw własnych (1958b, 1960a, 1967a, b, 1995). Wśród rozważań zorientowanych synchronicznie należy zasygnalizować teksty poświęcone funkcjonowaniu chrematonimów (1970a, 2006b, 2011). Badania materiału onimicznego posłużyły mu nieraz do wyjaśniania i uzupełniania innych problemów językoznawczych (1960a, 1972), a także historycznych (1992a, 2004).

Istotne miejsce w dorobku prof. Mańczaka zajmują prace poświęcone jednemu z największych problemów onomastycznych, mianowicie kwestii rozróżnienia między nazwą własną a nazwą pospolitą. Dyskutowano nad nią od czasów starożytnych, proponując różnorakie kryteria decydujące o przynależności danej nazwy do *nomina propria* (np. nieodmienność morfologiczna, niedefiniowalność czy indywidualny charakter desygnatu). Profesor Mańczak dowodził, że od każdej definicji zbudowanej na podstawie poszczególnych kryteriów stosunkowo łatwo znaleźć wyjątki. Według Niego najpewniejszym i najbardziej uni-

wersalnym wyznacznikiem tego podziału jest przetłumaczalność lub jej brak. O ile przytłaczająca większość apelatywów podlega przekładowi na inne języki (np. pol. *miasto* = niem. *Stadt* = ang. *city* = fr. *ville* = wł. *città* = rum. *oraș* = węg. *város*), o tyle większość onimów — nie (czego nie należy mylić z adaptacją do poszczególnych języków nazw powszechnie znanych, np. *Warszawa* = niem. *Warschau* = ang. *Warsaw* = fr. *Varsovie* = wł. *Varsavia* = rum. *Varșovia* = węg. *Varsó*); por. Mańczak 1968, 1969, 1970b, s. 250–259, 1982, 1986b, 1991a, 2001a, 2005, 2006a. Do wyjątków należą tu jedynie nazwy własne o szczególnie przejrzystej motywacji i budowie, które sprawiają, że ich przekład nie stanowi najmniejszego problemu; stąd np. ang. *United States of America* = pol. *Stany Zjednoczone Ameryki* = niem. *Vereignite Staaten von Amerika* = fr. *États-Unis d'Amérique* = port. *Estados Unidos da América* = rum. *Statele Unite ale Americii* = węg. *Amerikai Egyesült Államok* itd.

Ponieważ prof. Mańczak darzył dane liczbowe i statystykę dużym szacunkiem, posłużmy się tymi narzędziami, by podsumować Jego dorobek w zakresie onomastyki¹. Na 726 opublikowanych przezeń artykułów i wystąpień konferencyjnych 66 dotyczy nazw własnych, co stanowi nieco ponad 9% ogółu; na 198 recenzji 15 poświęcił pracom onomastycznym, czyli powyżej 7,5%². Jeśli weźmiemy pod uwagę różnorodność tematów, jakie Uczony poruszał w swoich tekstach, liczby te są reprezentatywne.

Warto pamiętać o wkładzie prof. Mańczaka w rozwój badań nad nomina propria, tym bardziej że nie jest On powszechnie kojarzony z tą dziedziną w środowisku językoznawczym. Onomastyka — przede wszystkim polska, ale także ogólna, rozumiana jako teoria nazw własnych — wiele zawdzięcza temu znakomitemu lingwiście, nie mniej niż kilka innych gałęzi językoznawstwa.

BIBLIOGRAFIA

- Dębowski, P. (2014). O dorobku naukowym Profesora Witolda Mańczaka z okazji jubileuszu 90. urodzin. *JPol* 94, s. 194–199.
- LRLI — Bednarczuk, L., Bochnakowa, A., Widłak, S., Dębowski, P., Piechnik, I. (red.) (2014), *Linguistique romane et linguistique indo-européenne. Mélanges offerts à Witold Mańczak à l'occasion de son 90e anniversaire*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności–Uniwersytet Jagielloński.

¹ Dane i wyliczenia na podstawie spisu publikacji Witolda Mańczaka, zamieszczonego w LRLI (s. 13–51).

² W piśmie „Onomastica”: 6 artykułów (Mańczak, 1958b, 1960b, 1967c, 1976b, 1991b, 2004) i 8 recenzji (1958a, 1976a, 1981, 1997a, b, 1998c, 2001b, 2008/2009). Ponadto studia dotyczące nazw własnych Profesor publikował m.in. w: „Języku Polskim”, „Revue Internationale d’Onomastique”, „Nouvelle Revue d’Onomastique”, różnych pracach zbiorowych oraz w tomach wydawanych jako pokłosie konferencji onomastycznych, w których brał udział.

Publikacje Profesora Witolda Mańczaka

1958

- (a) [rec.] A. Dauzat, Les noms de famille de France. *Onomastica*, 4 (1), s. 184–190.
- (b) Ogólne tendencje w rozwoju fleksji nazw geograficznych. *ZNUJ. Filologia*, 4, s. 311–314.
- (c) O polskich nazwach miejscowych typu *Stradom*, *Radzymin*. *Onomastica*, 4 (1), s. 29–39.

1960

- (a) Une tendance générale dans le développement de la flexion des noms de personnes. *Revue Internationale d'Onomastique*, 12, s. 125–136.
- (b) Onomastyczne przyczynki do zagadnienia genezy polskiego języka literackiego. *Onomastica*, 6 (1), s. 49–79.

1965

À propos d'une nouvelle étymologie de *Kiev*. *Revue Internationale d'Onomastique*, 17, s. 63–64.

1967

- (a) Développement de la déclinaison des noms propres en polonais. *Anzeiger für slavische Philologie*, 2, s. 11–23.
- (b) Odmiana nazwisk na *-o*. *JPol* 47, s. 276–289.
- (c) O etymologii nazwy Śląska. *Onomastica*, 12 (1–2), s. 362–365.

1968

Le nom propre et le nom commun. *Revue Internationale d'Onomastique*, 20, s. 205–218.

1969

Différence entre nom propre et nom commun. W: H. H. Hornung (Hrsg.), 10. Internationaler Kongress für Namenforschung. Wien: Verlag der Wiener Medizinischen Akademie. T. I, s. 285–291.

1970

- (a) Pisownia nazw marek towarów. *JPol*, 50, s. 62–65.
- (b) Z zagadnień językoznawstwa ogólnego. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

1972

L'accentuation polabe à la lumière de la toponymie. W: 9e Congrès International des Sciences Onomastiques. Résumés des communications. Sofija.

1975

- (a) Biała, Czarna i Czerwona Ruś. *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics*, 19, s. 31–39.
- (b) Etymologia nazwy *Szczecin*. *Slavia Occidentalis*, 32, s. 32–43.

1976

- (a) [rec.] A. W. Superanskaja, Obszczaja teorija imeni sobstvennogo. *Onomastica*, 21, s. 239–241.
- (b) Typowe nazwisko polskie. *Onomastica*, 21, s. 65–74.

1981

[rec.] Imja naricatel'noe i sobstvennoe. *Onomastica*, 26, s. 269–270.

1982

La notion de nom propre. W: K. Rymut (ed.), Proceedings of 13th International Congress of Onomastic Sciences. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, s. 101–106.

1983

Kryteria prawdy w językoznawstwie. BiulPTJ 38, s. 135–142.

1986

(a) Etymologia niemieckiego imienia *Valeska*. JPol, 66, s. 88–90

(b) Nazwy własne a rzeczowniki pospolite. W: H. Borek (red.), Nazwy własne a wyrazy pospolite w języku i tekście. Materiały z Międzynarodowej Konferencji Onomastycznej w Opolu-Szczedrzyku. Opole: WSP im. Powstańców Śląskich, s. 155–164.

1991

(a) La nature du nom propre. Prolégomènes. Nouvelle Revue d'Onomastique, 17–18, s. 25–28.

(b) La Silésie et les Σιλίγγαι. Onomastica, 36, s. 47–54.

1992

(a) Geneza państwa polskiego a onomastyka. BiulPTJ, 47–48, s. 111–116.

(b) Problème fondamental de la linguistique: critères de vérité. Folia Linguistica Historica, 12, s. 147–157.

1995

Morphologie des noms: Règles de flexion, systèmes de flexion. W: E. Eichler i in. (Hrsg.), Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik. Berlin–New York: de Gruyter, Bd. I, s. 427–431.

1997

(a) [rec.] J. Szpyra, Three Tiers in Polish and English Phonology. Onomastica, 42, s. 335–336.

(b) [rec.] J. Udolph, Namenkundliche Studien zum Germanenproblem. Onomastica, 42, s. 275–277.

1998

(a) Etymologia nazw chorwackich typu *Sutivan*. Wiener Slavistisches Jahrbuch, 44, s. 115–120.

(b) O imieniu pierwszego władcy Polski. Sprawozdania PAU, 61, s. 12–14.

(c) [rec.] Polskie nazwy własne. Encyklopedia. Onomastica, 43, s. 341–347.

2001

(a) Najstarszy i największy problem onomastyki. Istota nazw własnych. W: A. Cieślikowa (red.), Toponimia i oronimia. Kraków: Wyd. Naukowe DWN, s. 25–30.

(b) [rec.] Z. Babik, Najstarsza warstwa nazewnictwa na ziemiach polskich w granicach wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyzny. Onomastica, 46, s. 335–338.

2004

Praojczyzna Słowian a hydronimia. Onomastica, 48, s. 307–313.

2005

La nature des noms propres. Lingua Posnaniensis, 47, s. 119–122.

2006

- (a) Jeszcze o istocie nazw własnych. W: Z. Abramowicz, E. Bogdanowicz (red.), Onimizacja i apetytywizacja. Białystok: Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, s. 507–512.
(b) Jeszcze o pisowni nazw marek towarów. *PorJez*, 3, s. 67–69.

2007

- (a) Pochodzenie nazwy *Zakopane*. W: A. Cieślikowa, B. Czopek-Kopciuch, K. Skowronek (red.), Nowe nazwy własne — nowe tendencje badawcze. Kraków: Wyd. Pandit, s. 309–312.
(b) Rzekomo normańskie nazwisko Norwida. *JPol*, 87, s. 70.

2008/2009

[rec.] P. Urbańczyk, Trudne początki Polski. *Onomastica*, 53, s. 213–216.

2010

Etymologia nazwy Stambułu. W: R. Łobodzińska (red.), Nazwy własne a społeczeństwo. Łask: Oficyna Wydawnicza LEKSEM. T. III, s. 11–17.

2011

Czy wszystkie chrematonimy są nazwami własnymi? W: M. Biolik, J. Duma (red.), Chrematonimia jako fenomen współczesności. Olsztyn: Wyd. UWM, s. 325–329.

Przemysław Dębowiak

Instytut Języka Polskiego
Polskiej Akademii Nauk
e-mail: przemyslaw.debowiak@ijp-pan.krakow.pl